

КОГНИТИВНИ АСПЕКТИ НА МЕТАФОРИТЕ В СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРСКИ ПОЛИТИЧЕСКИ РЕЧИ

ЖАНЕТА АНДРЕЕВА

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“

zh.andreeva@shu.bg

Разработката проследява две страни от проявлението на когнитивните метафори като комуникативен механизъм в съвременния български политически дискурс: реторичните аспекти на българската политическа комуникация; езиково-комуникативните особености на когнитивните метафори в политическата реч, чрез които те функционират като механизъм за взаимодействие между отделните страни на политическия дискурс. Важна посока в хода на проучване е изясняването на механизмите, чрез които се осъществява взаимодействието между отделните страни в комуникацията. Във връзка с това могат да се определят няколко специфични черти на националния политически дискурс: авторитетът на говорещия и способността му да контролира всички нива в структурата на текста на политическото послание; доминантната роля на индивидуалния дискурс; агресивното езиково присъствие в комуникацията; доминиране на разговорната реч за сметка на официалната; манипулиране на обективността; ниско ниво на информативност.

Когнитивните и семантическите аспекти на метафорите в съвременния български политически дискурс налагат следното диференциране на техните особености: специфика на архетипните метафори – възможността базисната метафора да се възпроизвежда като устойчиво когнитивно ядро в съвременния политически комуникативен акт; специфика на вариативните метафори – когнитивната проекция на архетипната метафора и вписването ѝ в нов метафоричен ракурс (когнитивен диапазон на метафорите *път* и *тяло*); когнитивни връзки между сферата източник, концептуалната сфера и сферата цел – асоциативната връзка между целта и източника е спецификата на когнитивната метафора, а всички вариативни проекции между тях съставят обема на концептуалната сфера.

Обобщението засяга функцията на когнитивните метафорични модели в българския политически дискурс.

Ключови думи: когнитивни метафори; политически дискурс; политическа лингвистика; политическа метафорология; български политически речи

COGNITIVE ASPECTS OF METAPHORS IN CONTEMPORARY BULGARIAN POLITICAL SPEECHES

ZHANETA ANDREEVA

KONSTANTIN PRES LAVSKY UNIVERSITY OF SHUMEN,

zh.andreeva@shu.bg

The development follows two sides of the manifestation of cognitive metaphors as a communicative mechanism in contemporary Bulgarian political discourse: the rhetorical

aspects of Bulgarian political communication; the linguistic-communicative features of cognitive metaphors in political speech, through which they function as a mechanism for interaction between the parties of political discourse. An important direction in the course of the study is to clarify the mechanisms by which the interaction between the parties in communication is realized. In this regard, several specific features of the national political discourse can be identified: the authority of the speaker and his ability to control all levels in the structure of the context of the political message; the dominant role of individual discourse; aggressive linguistic presence in communication; the dominant presence of conversational speech at the expense of the official; manipulation of objectivity; low level of informativeness.

The cognitive and semantic aspects of metaphors in contemporary Bulgarian political discourse impose the following differentiation of their features: specificity of archetypal metaphors - the possibility of the basic metaphor to be reproduced as a stable cognitive core in the contemporary political communicative act; specificity of variant metaphors - the cognitive projection of the archetypal metaphor and its inscription in a new metaphorical perspective (cognitive range of metaphors path and body); cognitive links between the source sphere, the conceptual sphere and the target sphere - the associative link between the target and the source is the specificity of the cognitive metaphor, and all variant projections between them make up the volume of the conceptual sphere.

The summary affects the function of cognitive metaphorical models in Bulgarian political discourse.

Keywords: cognitive metaphors; political discourse; political linguistics, political metaphorology; Bulgarian political speeches

Във фокуса на настоящото изследване са когнитивните метафори в съвременните български политически речи. Целта е да се открие и анализира когнитивната същност на политическата метафора като модел за взаимодействие на езика с аспектите на познанието и действителността. Емпиричната база на изследването е интерактивният езиков ресурс LABMETA http://labmeta.fhn-shu.com/dictionaries.php?d_id=5.

Когнитивността и дискурсивността са семантичните и прагматичните аспекти на политическата метафора. Те определят менталните граници: политическата метафора е инструмент за аргументация; има експлицитен прагматичен ефект. Теоретичният фундамент, върху който се базира изследването на когнитивните метафори в съвременните политически речи, е многоаспектен – той синхронизира различни научни области, които изграждат аспектите на метафоричността и я показват като ядро на сложни когнитивни процеси. Това налага извеждането на когнитивните аспекти да бъде представено паралелно с изясняването на понятия и теории, съпътстващи проучването на политическата комуникация.

Теорията за политическата метафора обединява **политическата лингвистика и метафорологията**. При изясняване на същността на политическата метафора е целесъобразно тези две научни области да се разгледат отделно, за да се открият допирните точки между тях и да се осмисли ролята им в развитието на съвременната политическа метафора.

Политическата лингвистика възниква като пресечна точка на лингвистиката, политологията, психолингвистиката, функционалната стилис-

тика, социологията, културологията и други хуманитарни науки. Понятието политическа лингвистика е обект на актуални лингвистични проучвания, следователно все още е дискуссионен проблемът с неговото категорично установяване в понятийния апарат от сферата на политическата реч. То е подробно разгърнато и научно дефинирано в едноименния труд на А. Чудинов, който представя политическата лингвистика като *нова, активно развиваща се хуманитарна наука, която се занимава с ресурсите на езика, използвани като средство за борба за политическа власт и манипулиране на общественото съзнание* (Чудинов/Chudinov 2006: 5). Политическата лингвистика изследва политическата комуникация, в която речевата дейност е ориентирана към емоционално въздействие и подбуждане към действия, свързани с изразяване на позиция към конкретен проблем. Тази функция на политическия дискурс е предмет на изследване от политическата лингвистика. Основна цел е проучване и анализ на многообразните взаимоотношения между езика и мисленето, комуникацията и субектите на политическото говорене. Прагматичната функция на политическия дискурс е да влияе пряко или косвено върху стратегиите за политическа дейност. Комуникацията в тази сфера оказва влияние върху достигането до политическа власт в обществото, защото е средство за въздействие в процеса на вземане на решения и предприемане на действия. В този аспект важно значение има формирането на конкретни политически концепти: проблемите на обществото; представата за политическата реалност, за политическата личност, за политическите принципи и др.

Основно научно понятие, което е приложимо в работата върху политическото говорене и неговото възприемане, е *политически дискурс*. Изясняването на концептуалния обем на това понятие показва неговата универсалност при проучванията на различни типове комуникация, респективно в няколко научни области: лингвистика, литературознание, политология, философия и др. Смесовият обем на термина *дискурс* е формиран от идеята за изграждане и възприемане на текста. Но тези две страни не са равнопоставени, открито е перлокутивната страна, т.е. крайната цел на дискурса е постигането на перлокутивен ефект. Актуална лингвистична информация относно понятието *дискурс* е представена от Д. Попов: дискурсът е инструмент на познанието, чрез речта човек може да управлява както своите собствени действия, така и действията на другите (Попов/Роров 2022: 10–18). Политическият дискурс е комуникативното поле, в което си взаимодействат продуцентът на речта и реципиентът. Според Дж. Лейкф *езикът е концептуална система. Да използваш езика като морална или политически концептуална система, означава да използваш и подсилваш същата тази концептуална система, следователно да избереш дискурс, означава да избереш позиция* (Lakoff 1996: 3–24). Арутюнова дефинира дискурса като *текст, в който функционират екстралингвистични, прагматични, социокултурни, психологически и др. фактори* (Арутюнова/Arutjunova 1990: 136–137). Дискурсът не се ограничава в рамките на текста, а включва социалния

контекст на комуникацията, в която се диференцира продуцирането и възприемането на речта. Многобройни са научните разработки, свързани с понятието политически дискурс. В настоящото изследване употребата на понятието политически дискурс се основава на уместната приложимост на понятието *политическа комуникация* като синоним на *политически дискурс*.

Съвременната политическа лингвистика изследва жанровете, в които се реализира политическата реч – лозунг, листовка, програма, публицистична статия, изявление, публична реч, парламентарна реч, парламентарна дискусия и др. Проучването дава съществена информация за това как функционира политическата реч като ментален механизъм за въздействие. Това е възможност да се определят характерните особености на идиостила на политическите субекти – политици, политически партии и коалиции. С оглед на поставените цели настоящата разработка проследява метафоричността в публичната реч, парламентарната реч и изявленията на съвременните български политици.

Интересен проблем за изследване е линията на възприемането като целеви домейн на политическата комуникация. За разлика от линията на адресанта линията на адресата очертава вариативността при функционирането на даден политически концепт, представен от адресанта. Това означава, че едно и също политическо изказване постига различни модели на политическата действителност, зависещи от обстоятелствата, личностните качества на адресата, нагласата на адресанта и др. Те са обект на психолингвистиката. Линията на възприемане е посока, предположена от употребения в речта ресурс, за постигане на въздействие и убеждение. Обект на настоящото изследване на политическа реч е нейната прагматична функция, как чрез употребените когнитивни метафори в езика на политиците се достига до манипулирането на адресата с цел предприемане на действие или изграждане на становище.

Анализът на когнитивните аспекти на метафорите в речта на политиците включва изясняване на терминологичните аспекти на понятието **политическа метафорология**. Стратегията на адресанта в политическата комуникация е пресечната точка между политическия дискурс и политическата метафорология – динамично проявление на съвременната лингвистика.

Метафорологията е съвременна научна област, в която обект на изследване е изграждането и функционирането на метафоричността като резултат на човешкия ментален потенциал. Следователно метафора и метафоричност не могат да се употребяват синонимно в хода на научно изследване, защото са термини в семантичния обсег на направлението метафорология. Ханс Blumenberg въвежда понятието *метафорология* и определя функционалните му перспективи – тя се занимава с това кое от криещото се под метафорите и езика е най-близко до истината и най-отдалечено от идеологиите (Blumenberg 1987). Той тълкува човешката реалност през нейните метафори и неволни изрази и прави карта на изразите и примерите, които се употре-

бяват в обществения дискурс (Блуменберг/Blumenberg 2015). Многообразието от изследователски подходи в метафорологията може да бъде сведено до две различни направления – семантично и когнитивно (Петров/Petrov 1990: 135–136). Първото се отнася до семантиката и обяснява механизма на метафоричния пренос като концепция, формирана от значението на думата. Семантичното направление изследва метафората като езиково явление чрез проследяване на трансформациите на значението на ниво сема, т.е. семната структура на метафората, семантичните процеси, които формират метафоричното значение, съотношението на информацията между изходния и метафоричния синоним, първично и вторично метафорично значение. Този подход дава възможност да се анализира стилистичната функция на метафоричния дискурс. Второто направление се отнася до менталния капацитет и разглежда метафората като мисловен модел, като проучва когнитивните структури и когнитивните механизми, които генерират метафоричността в качеството ѝ на рефлексия на знанието и опита. По отношение на изследването на метафоричността като когнитивен процес се оформят два основни подхода – *концептуалната теория за метафората* на Дж. Лейкф (Lakoff, Johnson 1980) и *теорията за концептуалното сливане* на Фоконие и Търнър (Faucinier, Turner 2002). Първоначалната насока на изследването върху когнитивната същност на политическата метафора е осмислянето на труда *Метафорите, с които живеем* (Lakoff, Johnson 1980). Изследването на Дж. Лейкф и М. Джонсън предпоставя изначалната специфика на новия когнитивен потенциал на метафората. Едно по-детайлно вглеждане в зараждането на метафорологичната трансформация отвежда и към друг времеви параметър, който е много преди епохалния за лингвистиката труд на Лейкф и Джонсън. Годината е 1946, а интересното научно присъствие в очертавания дискурс е познатият по-скоро като автор на романи антиутопии Джордж Оруел (Orwell 1946). Есето „Политиката и английският език“ е един от първите опити по политическа лингвистика. Оруел представя нов терминологичен обхват в лингвистиката, като дефинира концептуалния диапазон на понятията: *умиращи метафори; оператори или глаголни протези; претенциозна лексика; безсмислени думи*. Езиков материал за аргументация на становището му са думи като *фашизъм, демокрация, свобода, социализъм, патриотичен, справедливост* и др., чрез които той доказва лингвистичното явление умиращи метафори, клишета, фрази без семантичен потенциал. *Те не само не насочват към някакъв откриваем обект, но и самият читател не очаква това от тях*. А в романа си „1984“ авторът описва границите на двусмислието (doublethink) и речник на новоговора (newspeak), чрез които ясно откроява специфичните аспекти в езика на политиките. Оруел коментира речевото манипулиране на човешкото съзнание с цел да се постигне политическо доминиране, власт, тоталитарно господство. Индиректното управление на комуникативната ситуация е налагане на ограничения върху възприемането и осмислянето на речта. Това доказва, че езикът и мисленето

не са равностойни в комуникативния акт. Метафората задава способ за осмислянето на политическата реалност.

Актуалните изследвания на политическата метафора са дело на екипи, включващи изследователи от целия свят. Показателен пример е изследователският проект *Pragglejazz*, който включва специалисти от различни области. Те проучват връзката между лингвистичната и концептуалната метафора, като изследват прагматичната функция на когнитивните метафори в политическата реч. Независимо от кооперативността в научните подходи към когнитивните метафори в политическия дискурс открито е влиянието на три основни школи – американската, европейската и руската (Будаев, Чудинов/Budaev, Chudinov 2008: 10–19). Такова обособяване на школи произтича и от факта, че проучванията на политическата метафора са фокусирани върху конкретна политическа действителност, очертаваща профила на националните ментални параметри и менталитета на обществото. В този смисъл метафората е неизчерпаем източник на информация за мисленето на едно общество и за движението му по културната ос на времето. Чудинов и Будаев определят самата метафора метафорично – тя е *огледало, в което се отразява националното съзнание на определен етап от развитието на обществото* (Будаев, Чудинов/Budaev, Chudinov 2006: 11). В изследването метафората е сравнена със *сложен комплекс от огледала*, в който се отразяват менталният капацитет на човека и обществото, обобщените представи за понятийните сфери източници, типове политически образи. Според гледната точка на Будаев и Чудинов политическата метафора е обобщение, коопериране на значения.

Друга научна позиция в областта на метафорологията е изведена в проучванията на Е. С. Кубрякова. Тя отрича продуцирането на политическата метафора като сумарен процес, дефинитивно я определя като *създаване на нова ментална единица, която не е равна на сумата на двете съставляващи я единици* (Кубрякова/Kubryakova 2004: 7).

Общото в двете научни становища е, че политическата комуникация очертава ярка метафорична картина на света. Тя е предвестник на социалните и на политическите сътресения в обществото, белег за интензитета на политическия живот. Колкото по-ярка е метафоричната картина на света (*метафорична буря*), толкова по-кризисен е политическият живот на обществото (Будаев, Чудинов/Budaev, Chudinov 2006). И обратното – колкото по-приглушен е метафоричният диапазон, толкова по-спокоен (*безбурен*) е животът на обществото. Следователно чрез проучванията на политическата метафорология може да се направи извод и за стабилността на политическата ситуация, защото всяка метафора е частица от мозайката за сглобяването на картината на обществото.

Базирано на представените по-горе научни теории, изследването на българския политически дискурс е многоаспектно проникване в същността на когнитивните метафори като част от специфичен комуникативен акт. Посо-

ките за проучвания на българската политическа комуникация могат да бъдат сведени до два целеви топка: *реторични аспекти* на политическата комуникация и *езиковокомуникативни компетентности* на българските политици. Важна посока в хода на проучване на българския политически дискурс е изясняването на механизмите, чрез които се осъществява взаимодействието между отделните страни в комуникацията. Могат да се определят няколко специфични черти на националния политически дискурс:

- *авторитетът на говорещия* и способността му да контролира всички нива в структурата на контекста на политическото послание;
- доминантната роля на *индивидуалния дискурс*;
- *агресивно езиково присъствие* в комуникацията;
- доминантно присъствие на *разговорната реч* за сметка на официалната;
- *манипулиране* на обективността;
- *ниско ниво на информативност*.

Тези характеристики на българските политически речи обясняват тенденцията да се проучва индивидуалният комуникативен профил. Личността на политика е обект на изследване чрез лингвистичните и екстралингвистичните фактори, които определят неговата реч. В този смисъл важни компоненти са езиковата личност и когнитивният метафорично моделиран езиков материал. Екстралингвистичните фактори са:

- причините, които пораждат проблематиката на метафоричните концепти; връзките на личността с обществото;
- спецификата на адресата;
- ролята на адресанта в социума.

Проучването има възможност да обхване в широта всички езикови проявления на когнитивната метафора. Изясняването на отделните нива на речевата ситуация откроява езиковата политическа личност, речевия комуникативен портрет, съпътстващия речев комуникативен имидж, идиостил, вербално и невербално поведение, тематичен блок, семантично поле и др. В стремежа си да обхванат цялостно социолингвистичния диапазон на говорене при политическите изказвания, медийните текстове представят политическата комуникация чрез метафори с изтрито емоционално съдържание, т.нар. *угаснали метафори* (Richards 1965), което ги превръща в клише – *политическо пространство*; *политическа трибуна*. Това акцентира върху заличената връзка между опит и послание, като затваря смисловия потенциал единствено в констативното назоваване на очевидното и лесно възприемаемото. Губи се ефектът на изненадата в полето на денотата, а това е и прекъсване на логическата конструкция, чиято универсалност се състои в правилната употреба на познатите значения като митологемни конструкти.

Съвременните лингвистични изследвания върху политическата реч очертават една характерна за политическата лингвистика особеност – обект и цел на изследванията са актуалните политически речи. Но в сравнение с

историческия дискурс на метафорите в политическата реч от различни предходни периоди, може да се проследи как еволюира метафоричността и каква е зависимостта ѝ от промените в политическата система. Съпоставителният аспект минало – настояще налага идентифицирането първо на някаква базисна метафорична основа, която да се проследи в развоя на времето, респ. на обществото. Тази базисна когнитивна единица Майкъл Осбърн определя като *архетипна метафора* (Osborn 1967: 115–126), а Будаев и Чудинов (Будаев, Чудинов/Budaev, Chudinov 2006) допълват дефинитивно същността на архетипната метафорична единица като устойчиво ядро, което не се променя с времето и се възпроизвежда в политическата комуникация през следващите културни периоди. Тези устойчиви метафорични архетипи са рефлексия на колективното съзнание, затова и тематичните концепти на архетипните метафори са природната цикличност, тялото, болестта, навигацията, мореплаването, светлината, тъмнината, студът, вятърът, огънят и др. Примерите, които илюстрират проучването на когнитивните аспекти на политическите метафори в речите на българските политици, са част от корпуса LABMETA¹. С висока фреквентност в съвременните политически речи е метафората *тяло*:

- *начин, по който се оросява демократичното тяло;*
- *крехки раменца;*
- *режем глави със скалпел;*
- *лице на протестите;*
- *нетърпимо лице;*
- *заседнали сме им на гърлото;*
- *консервативно тяло;*
- *в чии ръце ще гръмне кризата;*
- *да се вземат в ръце;*
- *джуджетата;*
- *инструмент в ръцете на господ;*
- *да се избият от ръцете на ГЕРБ;*
- *политически ръце се бъркат вътре;*
- *да вземат в ръцете си горещия картоф;*
- *борбата за справедливост и свобода е в ръцете на хората от протеста;*
- *цялата власт попада в мои ръце.*

Екскерпираните примери показват когнитивната проекция на архетипната метафора за тялото и вписването ѝ в нов метафоричен ракурс – *вариативна метафора* (ръце, рамена, лице, гърло, физиологичен геном). Разгръщането на антропоморфни метафорични модели на тялото и неговите детайли е динамика, пряко свързана с конкретиката на политическата ситуация. Следователно между изменението на политическите обстоятелства и количеството метафори в политическата комуникация има определена зависимост. Чрез контент анализ може да се проучи зависимостта между чес-

тотните стойности за метафората в политическия дискурс и смяната на управлението от различните партии. През 1991 г. К. де Лантсхер (Landtsheer 1991) публикува резултати от проучвания на метафори от холандския политически дискурс. Чрез метода контент анализ той доказва, че количеството метафори се увеличава в периоди на обществено-политически кризи или преди избори. Следователно метафората е важно средство за разрешаване на проблемни ситуации. Въз основа на направените изводи изследователят формулира *комбинаторна теория на кризисната комуникация*. Този метод е приложим в хода на проучването на когнитивните метафори в българския политически дискурс.

В процеса на изследване на примерите от емпиричната база данни LAVMETA, съответстващи на зададен тематичен ограничител *тяло*, се отчитат 16 екстракта с контекст, в който е използвана тази метафора. Следваща стъпка при обработването на получените данни е систематизирането на примерите с контекст *човешко тяло* според семантичната им обвързаност с първоначално подбраната ключова дума и разпределянето им в групи метафорични модели. Получават се специфични метафорични модели (вж. Таблица 1). Първата графа показва информация, свързана с типа метафоричен модел, който се формира при задаване на определена тема в базата данни – основна метафора (ограничител) или вариант (на ограничителя). Ефективността на изследването се състои в селектирането на примери както със зададена ключова метафора ограничител, така и на всички контекстуални инварианти на употреба. Втората графа селектира думите с метафорична употреба, които в контекста на екстракта са тематично свързани с метафоричния ограничител *тяло*. Поради спецификата на буквалното значение на ограничителя в селектираните примери думите с метафорична употреба назовават части на човешкото тяло. Конотациите на метафората *тяло* функционират в контекста като метонимия, синекдоха, литота, сравнение, т.е. богат тропеичен ресурс за изразяване на допълнително значение в политическата комуникация. Третата графа показва честотния маркер към всеки метафоричен модел. Данните посочват *ръце* като предпочитан от политиците метафоричен елемент.

Таблица 1. Модели на вариативната метафора *тяло*

Метафоричен модел	Метафора	Честота
М-модел ограничител	<i>тяло</i>	3
М-модел вариативен	<i>лице</i>	2
М-модел вариативен	<i>ръце</i>	8
М-модел вариативен	<i>раменца</i>	2
М-модел вариативен	<i>гърло</i>	1
М-модел вариативен	<i>глава</i>	2
М-модел вариативен	<i>джудже</i>	1

Следващ етап от проучването може да бъде фокусиран върху избран метафоричен вариант, който да бъде зададен като тематичен ограничител в базисния корпус, напр. *лице* или *глава*. Подобен модел за статистически данни относно честотната употреба на метафори в политическия дискурс може да бъде отправна проекция за проучване на прагматичния аспект на когнитивните метафори в речите на съвременните български политици. Отчетените чрез този модел факти се анализират, за да се проследи спецификата на политическия дискурс в точно определен времеви период – предизборна кампания, серия от дейности на определено поредно народно събрание, политическата активност на личности за даден период и др. Базата от примери непрекъснато се обновява, а това означава, че при употребата на информация за конкретни научни изследвания трябва да се посочи точно периодът, в който се работи с нея, за да бъдат коректни данните в анализа на съдържанието за честотата на дадена метафора и нейните конотативни аспекти.

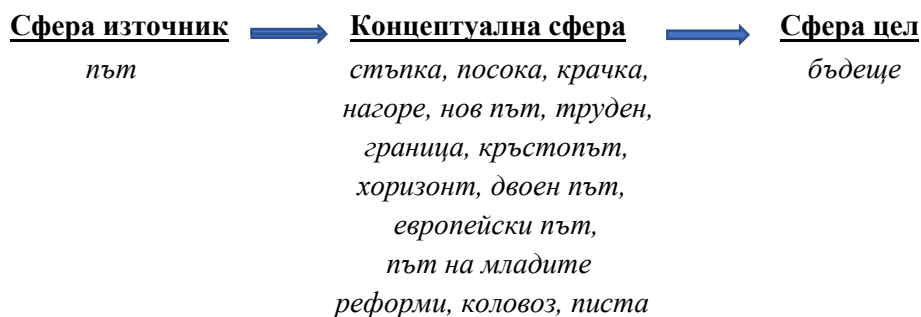
Интересен когнитивен обем в националния политически дискурс представлява метафората за *тялото*, изведена от екстрактите на базата данни от съвременни политически речи. Актуалната метафорична употреба може да се съпостави с функционирането на същата метафора в друг времеви диапазон, например политическа реч от началото на ХХ век. Такава база за съпоставителен анализ може да бъде реч на Ст. Стамболов, в която метафоричният аспект на *тялото* налага възприемането на единен национален метафоричен образ. Проследяването на метафоричната употреба в различни епохи чертае и когнитивните граници между тях – времето след Освобождението цели да види родината като единен организъм, докато присъствието на антропоморфната метафора в настоящия политически дискурс откроява метонимично националния концепт, с което се постига асоциация за разпилени части на тялото – гърло, лице, ръце, рамене и др. И двата когнитивни варианта на антропоморфната метафора *тяло* са ментални модели от националното културно поле – извод, формулиран и според теорията за телесния разум на Дж. Лейкф (Lakoff, Jonson 1980).

Друг пример за изследване на процесите при функционирането на когнитивните метафорични механизми е метафората *път*. За да се проследят когнитивните аспекти на тази метафора, от базисните данни в LAVMETA се извличат всички възможни употреби на концепта *път*. Показаните резултати са над 50 екстракта, в които чрез лексемата *път* се моделира концептът живот/бъдеще (за България). Следователно метафоричният дискурс следва логическата посока: пътят е живот, бъдеще. Пътят е сферата източник, защото чрез него се описва целта, т.е. сферата цел – живот.

- ... *крачка встрани...*
- ... *онзи път, който винаги ни е отделял от развитите общества...*
- ... *нови пътища за възстановяване...*
- ... *всички вървяха нагоре...*

- ... с краката си ще минем по лъжата на бургаския кмет...
- ... началото на труден и дълъг път...
- ... мина границите...
- ... голяма стъпка по пътя на България към еврозоната...
- ... има два пътя пред премиера Борисов...
- ... Борисов трябва да се дръпне, да отпуши пътя...
- ... пътят на България към бъдещето...
- ... крачка встрани от пътя...
- ... ние сме на кръстопът...
- ... това е пътят за закриване на държавата...
- ... да сменим посоката на България по пътя...
- ... да тръгне по пътя за модернизация...
- ... вървят по моите стъпки...
- ... България стъпи на нов оздравителен път...
- ... по пътя на ускореното развитие...
- ... хоризонта по пътя, който сте поели...
- ... продължаване на пътя на българската нация към реформа...
- ... коловоз...
- ... пистата на президента е между двете пътеки...
- ... крачки назад...
- ... Продължаваме промяната се упражняват върху пътища...
- ... вървахме уверено...

Посочените метафорични изрази се основават на опита по отношение на живота като перспектива – бъдещето. В приведените примери концептът *бъдеще* е представен чрез концептуалното понятие *път*. Сфера източник – път; сфера цел – бъдеще. Бъдещето е наложено като мисловен модел чрез идеята за пътя, извървяването, перспективата напред, движението и др. Асоциативната връзка между целта и източника е спецификата на концептуалната метафора, а всички вариативни проекции между тях съставят обема на концептуалната сфера. Тези изводи могат илюстративно да се аргументират чрез последователността:

Анализационният модел показва, че има определена систематичност при метафоризирането. Изборът на концептуална сфера не е хаотичен, а предположен от опита и от подбора на източник. Диапазонът на концептуалната сфера очертава едни и същи, точно определени параметри на мишената (с изключение на един от примерите всички се отнасят до изграждането на позитивна нагласа при асоциативната представа на образа на бъдещето на България). Преобладаващите специфични черти на мишената, формирани чрез когнитивния спектър на концептуалната сфера, показват начина за асоциативно възприемане на метафоричния образ като позитивна нагласа за живота на България в бъдещето. Изграденият когнитивен аспект на концепта *бъдеще* е демагогски инструмент, чрез който в очакванията на адресата е натрапена като единствено възможна положителната промяна в живота на държавата.

Един от факторите, които влияят върху формирането на точно определени когнитивни аспекти, е темпоралният диапазон, т.е. това е времето на политическата активност на личността. Този времеви параметър е различен за всеки политик и се определя от позицията на партията (към която принадлежи) в националната политическа система. Трябва да се отбележи, че процесът на извличане на метафоричните примери е доста специфичен – поради широката обхватност на медиите е невъзможно да се проследят всички речи и изказвания на даден политик, осъществени в медийната сфера. Необходимо е фокусът да се постави върху точно определен период. Фокусирането върху политическа личност и зададени времеви параметри дава възможност за изследване на когнитивни аспекти в дадена речева дейност на политика и обобщения на специфични метафорични модели. Резултатите от практическата работа с емпиричните данни посочват богат регистър от метафорични модели, които присъстват в политическия дискурс. В базата с метафорични единици LABMETA най-динамична речева дейност в диапазона на политическия дискурс през проучвания времеви период (2019–2022) има Христо Иванов; вторият резултат по критерия за динамичността (брой корпусни единици) се отнася за Бойко Борисов. Такава честотна характеристика може да се изведе за всяка една политическа личност, чиято метафорична речева продукция е включена в базата на корпуса. Анализът на когнитивните аспекти на метафорите в съвременните български политически речи е проекция, която обобщава характерни за националния политически дискурс метафорични модели, както и такива, които се отнасят до индивидуални речеви портрети на български политици. Анализът на метафоричния диапазон в речевата продукция на политическите личности показва перспективния капацитет на LABMETA. При въвеждане на ключови думи (когнитивни метафори) в менюто за търсене се отчитат следните данни, представени в таблица 2:

Таблица 2. Анализ на метафоричните модели
в речите на Христо Иванов

Метафоричен модел	Вариативни метафорични модели
Театър	<i>политическо театро; роля; кукловоди; задкулисие; задкулисна власт; три сценария; сценарий; раздадени реплики; безрискови сценарии; задкулисие</i>
Дом	<i>сараци; европейски дом; кухня; стъклен таван; силно нацепен дом</i>
Бит	<i>възел; чорап; чакалня; циментиране; семейство; да си пишем домашното; токсично; брошка; паяжина; да замаже под килима; замита под килима</i>
Война	<i>битка; подвизи; въстават; димка; завой на изток</i>
Животно	<i>пудели; да пуснат кокала; кучета; наши кучи син</i>
Анимационен герой	<i>джуджетата; магьосникът от Оз; тенекиеният човек; сламен човек; абракадабри</i>
Спорт	<i>отбор; пинг-понг; тъч линия; загряват край тъч линията; ще държат позиции; активни играчи; тупкат топката</i>
Игра	<i>нашата игра; играчи; игра; шах; второ ниво в играта; активни играчи; политически играчи; циркове</i>

Употребата на определени вербални средства, на метафорични модели и концепции идентифицира личностните характеристики на политиците, но и изгражда картинния модел на действителността в национален мащаб. За всеки метафоричен модел от таблица 2 са отчетени количествени данни за употребата на вариативни метафори, съставляващи семантичен концептуален диапазон на модела. Например в масива от данни присъстват различни аспекти на метафоричния модел *театър*. Диференцирането на когнитивните значения на метафорите, продуцирани от концептуалния модел *театър*, показват, че когнитивният аспект е свързан с представата за българския политически дискурс като сцена, ролева игра, поза и т.н. Отчетените резултати ясно показват, че когнитивните метафори в речите на Христо Иванов дават качествена оценка на конкретни страни от българската политическа действителност: участниците в политическия дискурс целят да постигнат манипулативно въздействие върху обществото; позицията на политиците е двусмислена и не илюстрира обективно действителността; концептуалните метафорични модели са механизми за манипулация; отношението на политиците към електората е преднамерено и др. Данните в таблицата

показват, че най-широк прагматичен аспект на употреба в речите на Христо Иванов имат концептите *театър, бит, спорт, игра*. Основен когнитивен маркер, който ги обединява в единен метафоричен образ на действителността, е колективният статус – всички метафорични вариации се отнасят до сферата на обществото. Представеният модел е примерен алгоритъм за проучване и обобщение на когнитивните аспекти в речите на българските политици. Електронният ресурс LABMETA дава възможност за обхватни изследвания по тази тема. Той е първият лингвистичен ресурс, изграден от емпирични данни за метафорична употреба в българската политическа реч.

Задачата да се проучат когнитивните аспекти на метафорите в сферата на съвременните български политически речи изисква метафорите да се анализират като лингвистичен компонент в специфична комуникативна ситуация, да се обяснят с оглед на езиковата и менталната онтология, да се систематизират и обобщят в логически конструкт. Важен елемент в този смисъл е гледната точка, от която се анализират метафорите. Разгледани са няколко ракурса за анализ и класификация на политическите изказвания като база за изследвания на метафоричността:

- метафорите в спецификата на речевия акт;
- метафорите като ментален обем;
- лингвистично-прагматичен аспект на метафорите.

Приносен момент от проучванията на метафоричния диапазон и функционирането на когнитивните метафори в съвременните политически речи е създаването на база данни, която да обезпечи необходимите варианти за специфичното проникване в когнитивната сложност на политическите метафори. Това изследване е възможно с помощта на корпуса LABMETA.

БЕЛЕЖКА / NOTE

¹ LABMETA (http://labmeta.fhn-shu.com/dictionaries.php?d_id=5) е първата българска уеббазирана система за изследване на когнитивни метафори в българските политически речи, дигитален продукт на Лабораторията по приложна лингвистика (LABLING) към Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Корпусът от когнитивни метафори е разработен в рамките на Националния проект CLADA-BG и съпътства дисертационния труд *Когнитивните метафори като средство за езикова демагогия в съвременните български политически речи* (Ж. Андреева, 2023).

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1990: *Арутюнова, Н. Д.* Метафора и дискурс. – В: *Теория метафоры*. Москва, Прогресс, с. 136–137.
- Блуменберг 2015: *Блуменберг, Х.* Парадигми на една метафорология. София, „Критика и хуманизъм“.
- Будаев, Чудинов 2006: *Будаев Е., А. Чудинов.* Метафора в политическом интердискурсе. Екатеринбург, УГПУ, с. 11.
- Будаев, Чудинов 2008: *Будаев Е., А. Чудинов.* Лингвистическая постсоветология. – В: *Политическая лингвистика*, Вып. 2(25), Екатеринбург.

- Кубрякова 2004: *Кубрякова, Е.* Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. – В: *Вопросы когнитивной лингвистики*, № 1, с. 6–17.
- Петров 1990: *Петров, В.* Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. – *Вопросы языкознания*, № 3, с. 135–136.
- Попов 2022: *Попов, Д.* Увод в речезнанието. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен.
- Чудинов 2006: *Чудинов, А.* Политическая лингвистика. Москва, Изд. „Флинта“, „Наука“.
- Blumenberg 1987: *Blumenberg, H.* Die Sorge geht über den Fluß. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Faucinnier, Turner 2002: *Faucinnier G., Turner M.* The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York: Basic Books.
- Lakoff, Johnson 1980: *Lakoff, G., Johnson M.* Metaphors we Live by. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff 1996: *Lakoff, G.* Moral Politics, University of Chicago Press.
- Landsheer 1991: *Landsheer, Ch.* Function and the Language of Politics. A Linguistics Uses and Gratification Approach. – *Communication and Cognition*, vol. 24, pp. 9–44.
- Orwell 1946: *Orwell, J.* Politics and the English Language. Horizon, April, GB, London.
- Osborn 1967: *Osborn, M.* Archetypal Metaphor in Rhetoric: The Light-Dark Family. *Quarterly Journal of Speech*, vol. 53, pp. 115–126.
- Richards 1965: *Richards, I. A.* The Philosophy of Rhetoric. London, Oxford University Press.

REFERENCES

- Arutjunova 1990: *Arutjunova, N. D.* Метафора i diskurs. – In: *Teorija metafory*. Moskva, Progress, s. 136–137.
- Blumenberg 1987: *Blumenberg, H.* Die Sorge geht über den Fluß. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Blumenberg 2015: *Blumenberg, H.* Paradigmi na edna metaforologia. Sofia, “Kritika i humanizam”.
- Budaev, Chudinov 2006: *Budaev, E., A. Chudinov.* Метафора v politicheskom interdiskurse. Ekaterinburg, UGPU, s. 11.
- Budaev, Chudinov 2008: *Budaev E., Chudinov A.* Lingvisticheskaja postsovetologija. Ekaterinburg, Vyp. 2 (25).
- Chudinov 2006: *Chudinov, A.* Politicheskaja lingvistika. Moskva, Izd. “Flinta”, “Nauka”, p. 5.
- Faucinnier, Turner 2002: *Faucinnier, G., M. Turner.* The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York: Basic Books.
- Kubryakova 2004: *Kubryakova, E.* Ob ustanovkah kognitivnoj nauki i aktual'nyh problemah kognitivnoj lingvistiki. – In: *Voprosy kognitivnoj lingvistiki*, N 1, s. 6–17.
- Lakoff, Johnson 1980: *Lakoff, G., Johnson M.* Metaphors we Live by. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff 1996: *Lakoff, G.* Moral Politics, University of Chicago Press.
- Landsheer 1991: *Landsheer, Ch.* Function and the Language of Politics. A Linguistics Uses and Gratification Approach. – *Communication and Cognition*, vol. 24, pp. 9–44.

- Orwell 1946: *Orwell, J.* Politics and the English Language. Horizon, April, GB, London.
- Osborn 1967: *Osborn, M.* Archetypal Metaphor in Rhetoric: The Light-Dark Family. *Quarterly Journal of Speech*, vol. 53, pp. 115–126.
- Petrov 1990: *Petrov, V.* Metafora: ot semanticheskikh predstavlenij k kognitivnomu analizu. – *Voprosy jazykoznanija*. N 3, s. 135–136.
- Popov 2022: *Popov, D.* Uvod v recheznanieto. Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”. Shumen.
- Richards 1965: *Richards, I. A.* The Philosophy of Rhetoric. London: Oxford University Press.

✉ Гл. ас. д-р Жанета Андреева

Факултет по хуманитарни науки, Лаборатория по приложна лингвистика
ШУ „Епископ Константин Преславски“
ул. „Университетска“ 115, 9700 Шумен, България

✉ Assist. Prof. Zhaneta Andreeva, PhD

Faculty of Humanities, Laboratory of Applied Linguistics
Konstantin Preslavsky University of Shumen
115 Universitetska, 9700 Shumen, Bulgaria